

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРІВ

ВИЗНАЧНИЙ ДОСЛІДНИК ПАЛЕОЛІТУ КРИМУ

21 березня Юрію Георгійовичу Колосову виповнюється 75 років. За плечима — півстолітній шлях у науці, десятки відкритих і досліджених пам'яток, тисячі пройдених під час археологічних розвідок кілометрів. Без перебільшення його можна назвати старійшиною вітчизняної первісної археології, патріархом кримського палеоліту.

Для багатьох Крим це, перш за все, його золоті пляжі, вкриті екзотичною субтропічною зеленню схили південно-західного узбережжя, благоустроєні зони відпочинку. Доктор історичних наук Ю. Г. Колосов своє життя присвятив вивченню степового та передгірного Криму, де на десятки кілометрів не зустрінеш жодної річки, а вологи пересихаючих у літню спеку джерел ледь вистачає, щоб вгамувати спрагу. Ця менш привітна східна частина півострова не так вабила дослідників, і вирушаючи у далекі повоєнні роки з речовим мішком за плечима на пошуки невідомих доти в тих краях первісних стоянок, молодий археолог чимось нагадував романтичних героїв Майн-Ріда чи Стівенсона.

Він нагадує їх і сьогодні, через 50 років. Тому розповідаючи про життєвий шлях ще донедавна провідного наукового співробітника Інституту археології НАН України

Ю. Г. Колосова, хочеться дещо відійти від традиційної для академічних видань схеми сухого переліку наукових звершень ювіляра.

В науку Юрій Георгійович прийшов не юнаком з студентської лави, за його плечима вже був чималий фронтний шлях. Евакуйований з батьками на початку війни в Омськ, він проситься на фронт, але до повноліття не вистачає кількох місяців, і йому відмовляють. Серцева недостатність стає на перешкоді вступу до авіаційного училища, і він подає документи до дислокованого в м. Ачинську Сумського артилерійського училища. Через сім місяців молодшого лейтенанта Колосова направляють командиром вогневого взводу дивізійної ар-

Червона Балка

тилерії на 2-й Прибалтійський фронт. Отримавши в січні 1943 р. поранення, він з медсанбату знову повертається на передову, де в складі окремого протитанкового винищувального батальйону 1-го Українського фронту бере участь у битві за Сандомирський плацдарм і з боями доходить до Одера. Знову важко поранений на початку 1945 р., День Перемоги Ю. Г. Колосов зустрів у тбіліському госпіталі, інвалідом 2-ї групи.

Демобілізувавшись, Юрій Георгійович закінчує у 1949 р. екстерном історичний факультет КДУ, спеціалізуючись по кафедрі археології. Вибір професії не був випадковим: ще в шкільні роки він приятелював з сином відомого дослідника трипільської культури Петра Курінного і, буваючи у нього вдома, бачив давню кераміку та інші старожитності, слухав розповіді про розкопки.

Але наукова кар'єра Ю. Г. Колосова починалася не в археологічних, а в спелеологічних експедиціях. Упродовж двох років у складі карстово-спелеологічного відділу Кримської філії АН СРСР він обстежує підземні лабіринти Криму й Уралу, зокрема відому Кунгурську печеру. Та археологія вабила більше, і коли у 1952 році трапилася нагода зайнятись суто фаховими дослідженнями, він без вагань перейшов на посаду молодшого наукового співробітника історико-археологічного відділу філії, де під керівництвом П. М. Шульца розпочав пошуки пам'яток первісної доби у Північно-Східному Криму. Так були відкриті перші для степової частини півострова неолітичні стоянки — Красноперекопська і Олексіївська засуха.

У 1954 р. Юрій Георгійович переїздить до Києва й починає працювати в первісному відділі Інституту археології АН УРСР. Виконуючи обов'язки заступника начальника експедиції С. М. Бібікова, він бере участь у розкопках відомої мезолітичної пам'ятки Фат'ма-Коба, паралельно досліджуючи ним самим відкриті стоянку Карань-Коба. На 50-і роки припадає й вивчення у складі експедиції О. О. Векілової стоянок Сюрень I і II, самостійні розкопки печери Кара-Коба. Тоді ж було відкрито стоянки Долинка, Ішуньська, Фронтове III, Лугове, Ала-Чук, Су-Ат I-IV, гроти Водопадний та Красний. Більшість з цих стоянок належить до неолітичного часу, і саме з цим періодом первісної археології пов'язувалися плани щодо кандидатської дисертації. Та в 1962 році вийшла друком узагальнююча праця О. О. Формозова, де підсумовувалися всі відомі на той час дані з неоліту Криму, і «запал» до неолітичної проблематики, як то кажуть, пропав.

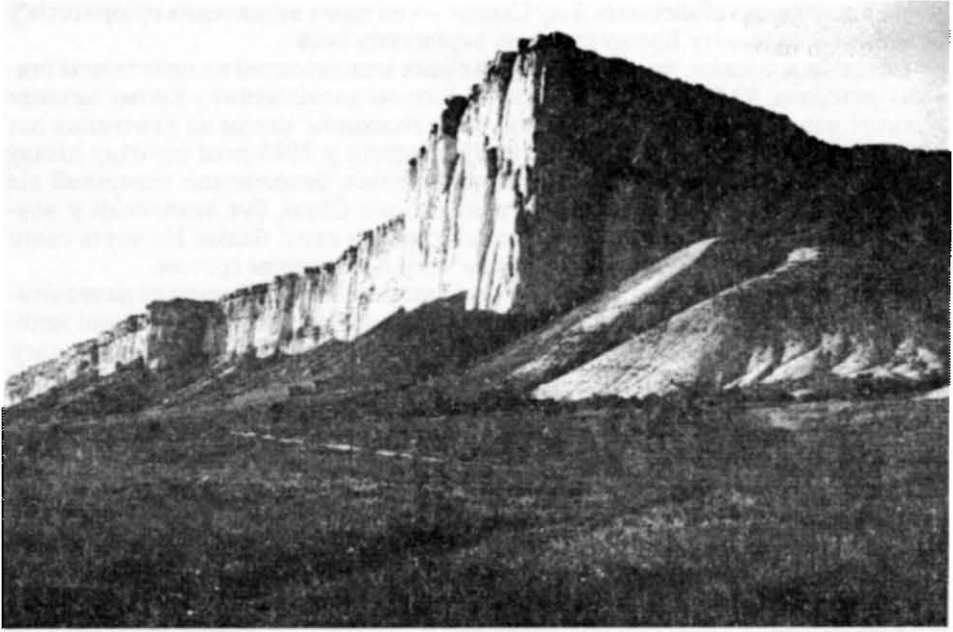
Розкопки стоянки Заскельне V. 1993 р.

На початку 60-х років Ю. Г. Колосов береться за вивчення палеоліту Криму. Він штудіює археологічні звіти й літературу, знайомиться з матеріалами розкопаних пам'яток, проводить розвідки в районі р. Бодрак і додаткові розкопки дослідженої Г. А. Бонч-Осмоловським на початку 20-х років мустьєрської стоянки Шайтан-Коба. Одним з перших серед вітчизняних дослідників застосувавши для аналізу крем'яної колекції цієї пам'ятки типолого-статистичний метод Ф. Борда, він аргументовано доводить наявність тут двох культурно-хронологічних комплексів. Такою ж ґрунтовністю відзначався і висновок про існування в палеолітичний час південно-західного шляху, яким через Тарханкутський півострів могли прийти у Крим з Малої Азії носії левалуазької технології. Ці розробки лягли в основу захищеної у 1967 р. кандидатської дисертації і першої монографії.

Саме в цей час, у 1968 р., в Інститут археології надійшло повідомлення від одеського геолога В. Ф. Петруня про виявлені ним у Червоній Балці, біля Ак-Каї (Білої Скелі), неподалік від м. Білогірська, крем'яні вироби мустьєрського вигляду. З цією балкою у Юрія Георгійовича були пов'язані власні спогади: ще в 50-і роки він побував тут під час однієї з розвідок і навіть знайшов мустьєрський гостроконечник. Та оскільки напрям його наукових інтересів тоді був іншим, більш ретельне вивчення цього місця залишив «на потім». Але про знахідку повідомив в одній з публікацій 1957 р., наголосивши, що палеолітичні стоянки у Східному Криму можуть бути виявлені перш за все в районі скельного масиву Ак-Кая.

Отож, наступного 1969 року Юрій Георгійович Колосов, вже в ранзі кандидата наук, виїхав до Білої Скелі.

Більш ніж 20-річне дослідження групи пам'яток в районі Білої Скелі — окремих, найбільш визначний етап у науковій біографії Ю. Г. Колосова. Розповідь про всі археологічні відкриття й події, які супроводжували кожен польовий сезон очолюваної ним Кримською палеолітичною експедицією — то тема для цілої книги. Уже перші роки розкопок під Білою Скелею дали йому підставу для повного спростування пануючої на той час думки, що в Криму всі можливі мустьєрські стоянки уже знайдено. Тільки в одній Червоній Балці їх вдалося відкрити більше десяти, у тому числі багаточарові Заскельні V, VI, IX. Не менш важливим здобутком досліджень у районі Білої Скелі стало наукове обґрунтування

Біла Скеля.

гіпотези, що більшість заселених палеолітичною людиною гrotів дійшла до нашого часу в зруйнованому вигляді, і головне — розробка універсальної методики пошуку таких похованих гrotів. Таким же загально-значимим для дослідження печерних стоянок став запропонований Ю. Г. Колосовим палео-сейсмо-археологічний метод, який він застосував для визначення хронології культурних горизонтів і який визнано сьогодні більшістю вітчизняних і зарубіжних археологів та геологів. Витримала випробування часом і виділена ним у Криму аккайська мустьєрська культура.

Про численність і унікальність археологічних знахідок, добутих за довгі роки розкопок у Червоній Балці, розповісти кількома словами неможливо. Та й не потрібно: всі ці матеріали опубліковані Юрієм Георгійовичем у ряді монографій і десятках статей. Безцінний палеоантропологічний матеріал (на заскельненських стоянках решток неандертальців було виявлено більше, ніж на всій іншій території України) і багатющі колекції кам'яних виробів становлять сьогодні такий же «золотий фонд» України, як і золото скіфів з Музею коштовностей.

Паралельно з роботами в Червоній Балці Ю. Г. Колосов продовжував пошукові роботи в Криму. У ті ж 70-і роки ним були відкриті і досліджувалися в окремі польові сезони мустьєрські пам'ятки Сари-Кая I, Пролом I і II, які стали такими ж опорними для палеоліту Криму, як і заскельненські стоянки.

У Кримській палеолітичній експедиції виховалася ціла плеяда молодих археологів. Піклуючись про їх наукове зростання, Ю. Г. Колосов у 1985 р. тимчасово згортає роботи у Східному Криму, переносячи польові дослідження в південно-західну частину півострова. І в цьому регіоні він та його учень і незмінний заступник у роботі Кримської палеолітичної експедиції В. М. Степанчук, застосовуючи відпрацьований на Білій Скелі метод пошуку зруйнованих гrotів, відкривають цілий ряд нових палеолітичних та мезолітичних стоянок, найбільш яскравими з яких є Кабазі II і V, ГАБО, гrot Скелястий.

Без сумніву, багаторічна наукова діяльність Ю. Г. Колосова, особливо щодо вивчення пам'яток мустьєрської доби, становить цілу епоху у дослідженні палеоліту Криму. Надзвичайно збагатилася джерельна база з доісторії України. Дослідження заскельненських та інших мустьєрських стоянок докорінно змінило існуючі уявлення про матеріальну і духовну культуру неандертальців. Тож не дивно, що з відкриттям «залізної завіси» перш за все Кримський півострів зацікавив палеолітознавців з закордону. Та фінансові ін'єкції цих іноземних

спонсорів поки-що обминають Білу Скелю, — питання визначення пріоритетів у дослідженні палеоліту Криму сьогодні вирішують інші...

Останніми роками, не маючи матеріальних можливостей на проведення широкіх розкопок, Ю.Г.Колосов здійснював польові дослідження у Криму загоном з кількох чоловік, орієнтуючи напрям робіт головним чином на уточнення дат своїх пам'яток. Але це не завадило йому відкрити у 1993 році ще одну цікаву стоянку в Червоній Балці. Мустьєрський матеріал, типологічно відмінний від усього того, що раніше знаходили в районі Білої Скелі, був виявлений у повністю перекритому пізнішими відкладами гроті на схилі балки. На честь свого онука Юрій Георгійович назвав нову пам'ятку Альошиним гротом.

Плідним був і польовий сезон 1997 р. Протягом місяця Кримська палеолітична експедиція обстежила та відібрала для датування зразки фауни й інші матеріали на більш ніж 10 пам'ятках, у тому числі відкритих кілька десятиліть тому. Юрій Георгійович охоче показував місця старих шурфів і розкопів учасникам експедиції — співробітникам відділу кам'яного віку Інституту археології, — розповідав історію відкриття стоянок, ділився думками щодо їх можливого дослідження у майбутньому.

Вже в ранзі наукового консультанта Ю. Г. Колосов підготував разом зі своїми учнями й колегами фундаментальну монографію «Ранній палеоліт Криму», яка стала своєрідним підсумком його багаторічної діяльності по вивченню найдавнішого минулого Криму. Навіть зараз, перебуваючи на пенсії, доктор історичних наук Ю. Г. Колосов не залишається осторонь від археологічних проблем. Як і в минулі роки, готується він, нехай вже й не в ранзі керівника експедиції, до нового польового сезону, до нової зустрічі з могутньо Білою Скелею, що височіє над головною археологічною пам'яткою його життя. Чимось вони схожі між собою — не так зовні, як внутрішньою своєю суттю. Для них існують свої виміри часу і свої нетлінні цінності у цьому часі, які не піддаються переоцінці навіть в періоди глобальних моральних катаклізмів.

З ювілеєм Вас, Юрію Георгійовичу! Археологи України широко зичать Вам життєвого оптимізму, здоров'я, нових відкриттів і ще довгих років плідної праці в науці, якій Ви присвятили своє життя.

ДО 60-РІЧЧЯ ВОЛОДИМИРА ОПАНАСОВИЧА КРУЦА

23 листопада 1998 р. виповнилось 60 років відомому українському вченому-археологу, кандидату історичних наук, старшому науковому співробітнику Інституту археології НАН України Володимирі Опанасовичу Круцу.

В. О. Круц народився в м. Києві, в родині вчителів. Після закінчення середньої школи навчався на історико-філософському факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Ще студентом він захоплюється стародавньою історією і закінчивши університет (1962 р.) починає працювати в Інституті археології Академії наук України, де спеціалізується в галузі первісної археології.

Свій талант та енергію дослідника В. О. Круц спрямував на вивчення закономірностей історико-культурного розвитку ранньоземлеробських племен, приділяючи особливу увагу питанням палеоекономіки та палеодемографії населення трипільської культури. В 1974 р. він захистив кандидатську дисертацію, головною темою якої була історична доля трипільських племен Подніпров'я на заключному етапі розвитку культури. В. О. Круц є автором близько 90 наукових праць, серед яких — монографія «Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья» (1977), а також співавтором ряду колективних монографій, у тому